

**ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ РАЦІОНАЛЬНОГО ПІДБОРУ
АПЛІКАТУРИ НА БАЯНІ**

У статті розглядається проблема раціонального підбору аплікатури у виконавській практиці баяніста. Визначаються основні принципи раціонального підбору аплікатури у процесі опанування складнощами музичного твору.

Ключові слова: баян, аплікатура, раціональність, фізіологічна виправданість, позиційне мислення, виконавська діяльність.

И. А. ЯЩЕНКО

**ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ПОДБОРА
АПЛИКАТУРЫ НА БАЯНЕ**

В статье рассматривается проблема рационального подбора аппликации в исполнительской практике баяниста. Определяются основные принципы рационального подбора аппликации в процессе овладения трудностями музыкального произведения.

Ключевые слова: баян, апплиатура, рациональность, физиологическая оправданность, позиционное мышление, исполнительская деятельность.

I. A. YASHCHENKO

**MAIN PRINCIPLES OF RATIONAL SELECTION
FINGERING ON A BAYAN**

In article is considered problem of the rational selecting the fingering in performance practical person button accordionist. The cardinal principles of the rational selecting the fingering are defined in process of the mastering difficult music product.

Key words: a bayan, disposition fingers, rationality, physiological justification, positional thinking, performance actives

Активний розвиток академічного баянного мистецтва, залучення у концертну практику розмаїтого та високохудожнього репертуару спонукає музиканта-баяніста до використання у виконавській діяльності максимального арсеналу виражальних засобів та прийомів. Технічний потенціал сучасного баяніста-виконавця визначається володінням цілого багажу навичок та вмій. Навичка раціонального підбору аплікатури є однією із першорядних у вирішенні прогресивних творчих та технічних завдань. Раціональність у підборі аплікатури не ґрунтується тільки на фізіологічній зручності чергування пальців, а є важливим аспектом свідомого знаходження виправданої і логічної розстановки пальців у процесі подолання художньо-технічних складнощів музичного твору.

Проблема баянної аплікатури займає важливе місце у науково-методичних дослідженнях різних авторів, зокрема І. Алексєєва [1], А. Полетаєва [8], А. Осокіна [7], М. Різоля [10], Ю. Ястребова [13], Ф. Ліпса [6], Ю. Бая [2], О. Дмитрієва [4], Г. Пуриц [9], В. Семенова [11], що є показником закономірного процесу еволюції аплікатурної дисципліни у теорії баянного виконавства. Незважаючи на досить широке висвітлення цього аспекту виконавської діяльності у публікаціях питання виявлення раціональних принципів підбору аплікатури в них розглядається або недостатньо ясно, або епізодично, або вже не відповідає сучасній виконавській практиці.

Оскільки аплікатура є одним з найважливіших компонентів виконавської майстерності музиканта-баяніста, питання раціонального підходу до її підбору залишається постійно актуальним. Це і зумовлює необхідність більш ретельного простеження, визначення та

формулювання основних принципів раціонального підбору баянної аплікатури у процесі опанування музичним твором.

Отже, метою статті є розгляд основних принципів раціонального підбору аплікатури у виконавській практиці баяніста. Відповідно до мети завданнями статті є аналіз та систематизація основних принципів раціонального підбору аплікатури.

Свідоме оволодіння основними методичними принципами організації роботи з підбору раціональної аплікатури є найбільш надійним та швидшим під час засвоєння та запам'ятовування музичного твору. За словами Ю. Ястребова, «раціоналізація аплікатурних прийомів у сучасній баянній школі веде не тільки до розширення й збагачення виконавських засобів, а й до якісного перегляду виконавського процесу» [3, с. 294].

Раціональність у процесі вибору аплікатури передбачає виявлення найкоротшого шляху подолання технічних завдань за рахунок надбання навички логічного мислення та знаходження фізіологічно зручних ігрових рухів, які відповідають природності розташування ігрового апарата (руки) баяніста на клавіатурі під час гри та є доцільними.

На початковому етапі визначення раціональності в аплікатурній дисципліні слід враховувати ряд положень, від яких залежить якість вибору аплікатури та подальше опанування твором:

- художні завдання, які ставить перед виконавцем композитор;
- індивідуальні анатомічні особливості будови ігрового апарата баяніста;
- особливості метро-ритмічної організації музичної тканини твору;
- фактурні особливості твору.

Формування навички раціонального підбору аплікатури є процесом, під час якого відбувається кристалізація виконавських прийомів. Період його стабілізації може припускати варіативні зміни для досягнення максимальної фізіологічної зручності та логічності.

Необхідно усвідомлювати, що навичка раціонального підбору аплікатури сприяє:

- ясності мислення;
- рівномірному розходу м'язових енергоресурсів;
- знаходженню оптимальних ігрових рухів;
- перспективі розвитку моторної функції ігрового апарата;
- збільшення ступеня лабільності рухів;
- артикуляційній стрункості;
- свободі рухів ігрового апарата баяніста;
- гнучкості фразування;
- глибині інтонування;
- визначенню єдиного аплікатурного стилю.

Оскільки раціональність у визначенні найзручнішої аплікатури є одним з факторів подолання технічних проблем баяніста, вирішувати питання вибору оптимальної аплікатури слід на початковому етапі вивчення музичного твору. На цьому етапі опанування музичним твором, потреба є висхідною умовою в реалізації виконавських завдань, що спонукає до пошуку засобів вирішення означеної проблеми. Потреба вирішення технічного завдання – це ігрова активність, яка і є джерелом подолання технічних труднощів. Пошукова діяльність виконавця отримує відображення у формі психічного образу-мотиву. Мотив, спрямований на перетворення даного виконавського завдання, знаходить цільову спрямованість на певний кінцевий результат («модель потрібного майбутнього»).

Отже, при виборі аплікатури важливою потребою є внутрішня мотивація виконавця, яка повинна бути спрямована на максимальну результативність подолання технічних складнощів. «Мотивація – це необхідна умова для розгортання актуальної розумової діяльності з рішення завдань» [12, с. 28]. Внутрішня мотивація баяніста-виконавця включає такі аспекти, як: ознайомлення з проблемою, методи подолання проблеми підбору аплікатури та вирішення проблемної ситуації. Ці аспекти детермінують класифікацію процесу раціонального підбору аплікатури у трьох основних етапах:

- свідомий пошук оптимального варіанта аплікатури;

- етап відпрацювання та вдосконалення ігрових рухів;
- автоматизація ігрових рухів.

Результат вирішення технічного завдання за допомогою раціонального вибору аплікатури повинен виражатися в єдності фізичної та психологічної складової та відповідати художньому задуму автора. У процесі оволодіння навичкою раціонального підбору аплікатури баяніст під час гри стикається з проблемою знаходження раціональних та доцільних ігрових рухів верхньої частини ігрового апарата, тому вибір аплікатури повинен бути закономірним, виправданим та враховувати основні принципи раціональності.

За словами А. Осокіна, раціональність в аплікатурних послідовностях повинна відповідати таким вимогам: «не порушувати єдиного стилю аплікатури, бути зручною при грі, логічною за будовою та добре запам'ятовуватися» [7, с. 14].

Таким чином, основні принципи раціонального підбору аплікатури неодмінно повинні базуватися на двох важливих виконавських факторах: раціональному мисленні та фізіологічній виправданості. Фізіологічна виправданість полягає у максимальній природності пальцево-рухових процесів верхньої частини ігрового апарата баяніста. Природно такі процеси відбуваються тільки за умови уродженої постановки руки та послідовності рухів пальців, що розуміється як позиційність в аплікатурній дисципліні. М. Давидов зазначає: «Підкоряючись єдиному принципу руху пальців у послідовному порядку, аплікатурні позиції на баяні є визначаючим критерієм раціональних рухально-аплікатурних технологій в одnogолосній фактурі» [3, с. 129].

Позиційність у грі на баяні ґрунтується на мисленні аплікатурними позиціями, що і є запорукою формування нового виду музичного мислення, тобто позиційного.

Отже, *позиційне мислення* – це тип аплікатурного мислення, який базується на здібності виконавця зосереджувати увагу на перспективі розгортання музичного матеріалу за допомогою поєднання складних елементів фактури твору у прості позиційні аплікатурні комплекси.

Ю. Ястребов стверджує: «Принцип позиційної гри є одним з найкоротших шляхів до вирішення технічних завдань, одним з доцільних методів долаття технічних труднощів. Його сутність полягає в наступному: мислення крупними масштабами, що дозволяє звільнити свідомість від дрібних наказів» [3, с.296].

За словами відомого піаніста Є. Лібермана, «позиційне мислення зводить складну структуру пасажів до ряду порівняно простих груп, які виконуються одним рухом руки» [5, с. 48]. Позиційне мислення визначає більш високий рівень засвоєння музичного матеріалу та розвиток рухових здібностей баяніста. Мислення позиціями не є сухим відтворенням клавіатурно-аплікатурного малюнку, це поняття розглядається як свідоме комплексне відтворення звуковисотних та рухових навичок.

На основі надбання навички позиційного мислення стає можливим визначення основних принципів раціонального підбору аплікатури. Такими принципами є:

- системність;
- логічність;
- цілісність;
- зручність.

Системність розуміється як усвідомлене та цілеспрямоване засвоєння спектра аплікатурних будов методу позиційності, який полягає у визначенні загальної стратегії мислення, спрямованої на оптимальну результативність у подоланні технологічних складнощів баяністом-виконавцем під час ігрового процесу. Засвоєння цієї стратегії виражається в теоретичному аналізі технічних параметрів музичного твору та практичній реалізації надбаного знання.

Логічність є засобом організації послідовності аплікатурно-рухової будови, яка в кінцевому результаті стає орієнтуючою (основою) схемою позиційного мислення. Отже, чинник логічності виконує орієнтуючу функцію та характеризує сформованість позиційного засобу мислення. Надбання логічності при засвоєнні методу позиційного мислення будується за

принципом «від простого до складного», тобто від усвідомлення позиційного елемента апікатури до будови комплексних позиційних структур.

Цілісність виявляється у комплексному поєднанні окремих фактурних ланок та груп музичного матеріалу в єдине ціле. Цілісність позиційного мислення сприяє максимальній психологічній та фізіологічній свободі баяніста під час гри. Об'єднання технологічних елементів фактури надає цілісне уявлення «картини» музичного матеріалу.

Зручність полягає в легкості запам'ятовування, сприйнятті, усвідомленні та реалізації надбаного вміння під час ігрової діяльності. Легкість формування та опанування позиційного способу мислення залежить від двох складових: *зовнішньої* – ступеня адаптації музичного матеріалу до виконавського досвіду баяніста, та *внутрішньої* – сутності самого індивідуального досвіду баяніста (ступеня активності-свідомості, рівня розвитку виконавця, наявність вже надбаних знань).

При застосуванні принципів раціонального підбору апікатури у музичному творі слід дотримуватися ще деяких правил:

1. Вивчити апікатурні рекомендації, які надає автор або редактор. Сліпо виконувати авторські побажання не є розумним, оскільки часто рекомендовані апікатурні рішення бувають незручними.

2. При першому перегляді музичної фактури виконавець виявляє найбільш складні технічні уривки. Апікатура виставляється у виявлених складних місцях та перевіряється в поєднанні з суміжними фактурними елементами.

3. В пасажах максимально дотримуватися принципу позиційності, на опорні акцентовані звуки підбирати пальці з більшою автономією рухів, у схожих мелодичних фігурах зберігати єдиний апікатурний стиль.

4. Раціональність апікатурного варіанта перевіряється в швидкому темпі. Складний епізод відпрацьовується в швидкому темпі найбільш зручним апікатурним варіантом, пов'язується з попереднім та наступним музичними уривками. Максимально раціональний варіант записується в нотах.

5. Для остаточного підтвердження вірного вибору апікатури необхідним є перевірка в різних ігрових варіантах: гра пасажу в різних напрямках, можливість комплексного охоплення частин пасажу в співзвуччя. Такий спосіб перевірки апікатури в широких пасажах допомагає виявленню недоліків апікатурних варіантів.

У момент остаточного вибору апікатури слід чітко дотримуватися встановленої апікатурної схеми. Процес багаторазового повторення музичного матеріалу контролюється сферою м'язової пам'яті, що доводить ігрові рухи до автоматизму. Автоматизація рухових навичок значно полегшує музично-ігрову діяльність, зменшує активізацію свідомого контролю та сприяє економному розподілу енергоресурсів виконавця. Завдяки автоматизації рухів пальців процес мислення баяніста під час гри концентрує увагу на творчій стороні виконання твору.

Важливим у процесі засвоєння принципів раціонального підбору апікатури є опанування цією методикою з перших кроків навчання гри на музичному інструменті. За твердженням О. Дмитрієва, «навчання слід починати одразу ж із гри всіма пальцями при постійній присутності їх на правій клавіатурі інструмента» [4, с.18].

У багатьох навчальних закладах апікатурна дисципліна в межах методики викладання гри на баяні має незмінні традиції, які підтримують традиційну (чотирипалу) апікатурну систему, що не є ефективним на сучасному етапі баянного виконавства. «На жаль, ще й сьогодні в баянній педагогіці початкової ланки навчання грамотне застосування позиційної апікатури є швидше виключенням, ніж правилом, а перший палець використовується як допоміжний, там де без його участі не можна вирішити фактурні проблеми» [9, с. 102].

Таким чином, виховання п'ятипалої постановки ігрового апарата повинно відбуватися з перших кроків навчання гри на баяні, яка базується на використанні позиційних апікатурних прийомів. Чотирипала апікатурна дисципліна гальмує розвиток психофізіологічних можливостей ігрового апарата баяніста та обмежує його у користуванні раціональними апікатурними принципами.

Отже, вибір аплікатури в технічній роботі музиканта-баяніста може бути максимально ефективним за умови врахування двох важливих чинників: фізіологічної виправданості та надбання навички позиційного мислення, а також за умови використання основних принципів раціональності аплікатури, тобто системності, логічності, цілісності та зручності виконання у процесі відтворення музичного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев И. Методика преподавания игры на баяне / Алексеев И. – М.: 1968. – 143 с.
2. Бай Ю. Н. Теоретические основы совершенствования внутренней структуры музыкально-игровых движений баяниста: автореф. дис. канд. искусств: 17.00.02. – Вильнюс, 1986. – 23 с.
3. Давидов М. А. Виконавське музикознавство / М. А. Давидов // Енциклопедичний довідник. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. – 400 с.
4. Дмитриев А.И. Позиционная аппликатура на баяне / А. И. Дмитриев. – СПб.: 1998. – 22 с.
5. Либерман Е. Я. Работа над фортепианной техникой / Е. Я. Либерман. – М.: Фигаро-центр, 1999. – 136 с.
6. Липс Ф. Р. Искусство игры на баяне / Ф. Р. Липс. – М.: Музыка, 1985. – 158 с.
7. Осокин А. В. Пособие для исполнителей на баяне с пятирядной правой клавиатурой / А. В. Осокин. – М.: Сов. композитор, 1962. – 51 с.
8. Полетаев А. И. Пятипальцевая аппликатура на баяне / А. И. Полетаев. – М.: Сов. композитор, 1962. – 27 с.
9. Пуриц И. Г. Гра на баяні. Методичні статті [переклад з рос. мови] / І. Г. Пуриц. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 232 с.
10. Ризоль Н. И. Принципы применения пятипальцевой аппликатуры на баяне. Монография / Н. И. Ризоль. – М.: Сов. композитор, 1977. – 297 с.
11. Семенов В. А. Современная школа игры на баяне / В. А. Семенов. – М.: Музыка, 2003. – 216 с.
12. Тихомиров О. К. Олег Константинович. Психология мышления: Учебное пособие / О. К. Тихомиров. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1984. – 272 с.
13. Ястребов Ю. Г. Современные принципы баянной аппликатуры: Автореф. дис. канд. искусств: 17.00.02. – Л.: 1976. – 19 с.

УДК 786.8 :781.2

А. Я. СТАШЕВСЬКИЙ

ХУДОЖНЬО-ВИРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ КОНЦЕРТНОГО БАЯНА НА ТЛІ МУЗИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

У статті аналізуються основні художньо-виражальні можливості сучасного концертного баяна порівняно з іншими музичними інструментами. Розглядаються спільні риси та принципові відмінності щодо звукоутворення та характеру музичного висловлення, констатується перспективність потенціалу баяна в художній практиці.

Ключові слова: баян, художньо-виражальні можливості, клавіатури, інструментальні засоби, звуково-динамічні властивості, музичні інструменти.